

Управление образования администрации Дзун-Хемчикского кожууна Республики Тыва
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Чыраа-Бажынская средняя общеобразовательная школа

«Принято»
МО учителей
МБОУ Чыраа-Бажынской СОШ
СОШ
Протокол № 1
Э.О./
от «21» 08 2023г.

Руководитель МО
Чанзан С.С.

«Согласовано»
Зам. дир. по УВР
[подпись] /Ооржак Ч.В./

от «21» 08 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по родной (тувинской) литературе

(наименование учебного предмета, курса, дисциплины)

9

(класс)

Составлена на основе программы общеобразовательных учреждений: «Тувинский фольклор и литература. Примерная программа для 5-11 классов для общеобразовательных учреждений».

Составители: Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак. - Кызыл, 2012

Учебник: Ю.Ш.Кюнзегеш, М.А.Кужугет «Тыва чогаал, 9 класс». Кызыл, 2007

Кужугет М.А., Ооржак Л.Х. «Тыва чогаал, 9 класс». Кызыл, 2018

Количество часов в неделю: 2

Количество часов в год: 68

Составил(а): учитель тувинского языка и литературы высшей квалификационной категории Донгак У.Ы.

2023/2024

(учебный год)

Тайылбыр бижик

Кол ниити өөрөдигениң 9-ку клазынга тыва чогаалды өөрөдир ажылчын программаны ТР-ниң Өөрөдиге яамызының болгаш национал школалар хөгжүдөр институтунуң 2012 чылда үндүргени «Тыва аас чогаалы болгаш литература» деп ниити өөрөдиге черлериниң 5-11 класстарынга чижек программага база Тыва Республиканың ниити өөрөдигезиниң күрүне стандартының национал-девискээр кезээниң программазынга (2006) РФ-тиң ӨФКС-түң негелделеринге дүүштүр тургускан.

Өөрөдиге программазын **68 шакка** тургускан: ооң иштинде чечен чогаалдарны номчуур болгаш сайгарарынга – 57 шак; класстан дашкаар номчулгага - 4 шак, бижимел чугаа сайзырадырынга – 2 шак; чогаал теориязынга – 5 шак.

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдууска хумагалыг болурунга өөрөдир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемни **өөредириниң кол сорулгазы** – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Литература – уран сөстүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориязында уран-чечен аргаларны кол ниити өөрөдигеге школаның 5-7 класстарынга ханы өөрөнгөн турар.

Өөрөдигениң **бот-тускайлаң түннелдери**: өөреникчиниң бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бот-углап билиринче, өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдир-биле угаап билиринче, хөй чоннарның аразынга хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраарында угланган болур.

Предметтиг түннелдер: кижиниң ажыл-херээниң дараазында байдалдарынче – эртемниң спецификазын медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын ажыглап шиңгээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөрениринче, эстетиктигкөрүштү хевирлээринче угланган болур.

Метапредметтиг түннелдер: өөреникчилерге чогаал эртемни өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле чергелештир өөрөдиринче, өөренириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шиңгээттиреринче угланган болур.

Материал-техниктиг болгаш информация-техниктиг хандырылгазы

Уругларның шиңгээдикчи болгаш чогаадыкчы чоруун сайзырадырын шиитпирлээри-биле янзы-бүрү дидактиктиг, информациялыг материалдарны (энциклопедиялар, словарьлар, Интернет-ресурстар, электроннуг өөрөдиге ному), библиотека фондузун, үн-экранныг херекселдер (аудиобижидилгелер), өөрөдиглиг экскурсиялар дээш өске-даа материалдарны ажыглаарын сүмелээр.

Темалыг планнаашкын

<i>№</i>	<i>Темалар болгаш эгелери</i>	<i>Үлөттинген шактар</i>
1	Кирилде	3
2	Тыва литератураның укталган дөстери	6
3	Тыва литератураның баштайгы базымнары	50
4	Класстан дашкаар номчулгага хереглээр чогаалдар	8
5	Түңнел	1
	Ниити	68

Төрөөн чогаал эртемин өөренириниң ӨФКС негелделеринге дүүштүр түңнелдери:

Бот-тускайлаң түңнелдери: өөреникчи бодунуң үзел-бодалын, туружун бот-тодарадып, бот-сайзырадып, идепкейжидип, сорулгазынга дүүштүр медеделдиг бот-углап билири; өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шиңгээдип алырының, кандыг үрө-түңнелдиг болурун медеделдии-биле угаап билири; аймак чоннар аразынга хуузунда хамааты туружун илередип, хоойлу-дүрүм ёзугаар бадыткап; амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандырынче угландырып билири, ниитилелдиң чаңгыс аай россияжи үзел-бодалдыг хөгжүлдезин медедеп, хүлээп көөрү; ниитилелдиң амыдыралынга бот-тускайлаң харысалгалыг болуру.

Предметтиг түңнелдери: чогаал эртемин өөренириниң онзагайын, чугулазын медеделдиг билип алырынче; чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын өөрениринче; теориялыгбилиглерни шиңгээдип, херек кырында ажыглап, эртем ёзузу-биле угаап боданырын хевирлээринче; эстетиктиг көрүштүг болурунче; келир үеде бот-хуузунуң ажил-херекчи байдалдарынче угландырып эртемни ханы өөренири.

Метапредметтиг түңнелдер: метапредметтиг түңнелдерниң кол үндезини уругларның медеделер-биле ажылдап билириниң азы ниити чүүлден чугула бодалды *ылгап, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүң эге базымнарын кылыры болбушаан, эртемнер аразының харылзаалыын илередири; өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле холбап өөредери, өөренириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шиңгээттирери.

9 класстың өөреникчилериниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

9-ку класска тыва чогаалга кичээнгейни дараазында чүүлдерже углаары чугула: үе – чогаалчы – чогаал – номчукчу.

9-ку классты доозуп турар өөреникчилерниң билир ужурлуг чүүлдери:

- тыва литератураның сайзырап келгениниң үе-чадаларын билир;

- өөрөнгөн чогаалының бижиттинген үези-биле харылзаазын билир, оларны литературлуг агымнар-биле чергелештир көөр, литература-төөгүлүг байдалды ниитилелдин амыдыралы болгаш культуразы-биле чергелештир көөр;
- чогаалдың этиктиг болгаш эстетиктиг шынарларын тодарадып билир;
- аңгы-аңгы жанрның чогаалдарын утка-шынар талазы-биле ылгап билир;
- чогаалдың уран-чечен онзагайын барымдаалап, долу сайгарылгазын кылыр;
- чогаалдың аймактарының жанр хевирлериниң ылгавырлыг талаларын илередип билир;
- өөрөнгөн чогаалын бот-тускайлаң үнелээрде, литература төөгүзүнүн барымдааларын база литература теориязының айтырыгларын ажыглап билир;
- чогаалды аянның номчуп билир (номдан база шээжи-биле);
- аңгы-аңгы жанр-хевирлерниң чогаалдарына шын делгеренгей харыыны тургузуп, сөзүглелдин утказын чугаалаарының бүгү аргаларын билир;
- бижимел ажылдарның бүгү хевирлерин күүседир, чогаадыгларның янзы-бүрү хевирлерин бижип билир;
- словарьлар, энциклопедиялар болгаш янзы-бүрү немелде материалдар-биле ажылдап билир;
- эртемни шингээдип алганының түднелинге даянып, бедик культуралыг, чараш мөзү-бүдүштүг, делегей көрүүшкүнү делгем, дыл-домаа сайзыраңгай болур.

Шээжилээр чогаалдар:

Шүлүк чогаалындан:

С.А.Сарыг-оол «Саны-Мөге» (үзүндү)

С.Б.Пюрбю «Чечек» (үзүндү)

В.Л.Эренчин «Дөнен-Шилгим»

Проза чогаалындан:

С.А.Сарыг-оол «Белек» (үзүндү);

Ч.Ч.Куулар «Шораан» (үзүндү).

Ши чогаалындан:

В.Ш.Көк-оол «Хайыраан бот» (монолог)

Немелде номчулгага хереглээр чогаалдар:

С.Тока “Дөңгүр-оол”

А.Бегзин-оол “Өгбелерим сылдызы”

“Чеди ада төөгүзү”

О.Туң-оол “Тоолзуг оранда”

1. **Өөредилге ному** - Ю.Ш.Кюнзегеш, М.А.Күжүгет «Тыва чогаал, 9 класс». Кызыл, 2007
Күжүгет М.А., Ооржак Л.Х. «Тыва чогаал, 9 класс». Кызыл, 2018
2. **Класстан дашкаар номчулга ному** – Ю.Ш.Кюнзегеш, М.А.Күжүгет «Тыва чогаал» - Кызыл, 2007
3. **Программа** – Е.Т.Чамзырын, М.А.Күжүгет, Л.Х.Ооржак «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарына чижек программа) – Кызыл, 2012

Немелде литература:

- А.К.Калзан. Өзүлдениң демдектери. Кызыл: ТывНУЧ, 1991
- З. Б. Самдан. Тыва чогаалдың кокпалары-биле. Кызыл:Рестипография, 2005
- М.Ч.Ооржак. С. Т-С. Ооржак. Класстан дашкаар номчулга ному. 7-8 кл. Кызыл: ТывНУЧ, 1986
- Н.Ш.Куулар, М.А.Кужугет. Амгы тыва шүлүк чогаалының сайзыралы. Кызыл: ТКИ, 2011
- С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012
- Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)
- Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
- Тыва кожамыктар. (Ю.Ш.Кюнзегеш тургускан). Кызыл: Рестипография, 2005
- Тыва улустуң аас чогаалы. Кызыл: ТывНУЧ, 1976
- У.А.Донгак. Тувинское стихосложение. Кызыл: ТКИ, 2006
- Х.С.Алдын-оол. Аянның номчулга. Башкыларга дузадал ажыл. Кызыл: ТывНУЧ, 1983
- тыва тоолдарга үндезилээн мультфильмнер бижиткен дискилер;
- тыва чогаалчыларның шүлүктерин аянның номчаан аудиобижидилгелер;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар;
- уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажылдары, карточкалар